

УДК 631.147:338.43

DOI <https://doi.org/10.32782/2226-0099.2026.148.1.17>

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ АГРОХІМІЧНОГО СЕРВІСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКОВИХ ВІДНОСИН (ОГЛЯДОВА)

Григорів Я.Я. – к.с.-г.н.,

доцент кафедри лісового і аграрного менеджменту,

Карпатський національний університет ім. В. Стефаника

orcid.org/0000-0002-5892-9483

У статті досліджено особливості формування, функціонування та розвитку системи агрохімічного сервісу в Україні в умовах трансформаційної економіки. Обґрунтовано актуальність проблеми з огляду на тривалі кризові явища в національній економіці, які негативно позначилися на фінансово-економічному стані сільськогосподарських товаровиробників, обсягах хімізації землеробства та рівні родючості ґрунтів. Показано, що скорочення використання агрохімічних засобів і зменшення ринку агрохімічних послуг призвели до погіршення якості сільськогосподарської продукції та послаблення продовольчої безпеки держави.

Розкрито роль агрохімічного сервісу як ключової посередницької та інтегруючої ланки між промисловим виробництвом агрохімікатів і технічних засобів та безпосередньо аграрним виробництвом. Доведено, що ефективність функціонування аграрного сектору значною мірою залежить від узгодженості взаємодії між виробниками агрохімічних ресурсів, сервісними структурами та сільськогосподарськими підприємствами. Наголошено на доцільності застосування системного та синергетичного підходів до аналізу ринку агрохімічних послуг як складної багаторівневої системи з ієрархічною структурою та взаємопов'язаними елементами.

У роботі здійснено ретроспективний аналіз становлення вітчизняної системи агрохімічного сервісу, виокремлено основні етапи її розвитку – від командно-адміністративної моделі управління до сучасних ринкових форм організації. Охарактеризовано трансформаційні зміни у структурі агрохімічної служби, визначено вплив реформування соціально-економічних відносин на обсяги та структуру агрохімічних послуг. Проаналізовано сучасну нормативно-правову базу, що регулює діяльність агрохімічного сервісу, та обґрунтовано її значення для забезпечення науково обґрунтованого й екологічно безпечного використання агрохімічних ресурсів.

Зроблено висновок, що подальший розвиток агрохімічного сервісу потребує впровадження економічних виважених механізмів узгодження інтересів учасників аграрного ринку, посилення ролі держави у формуванні ефективної аграрної та екологічної політики, а також удосконалення інституційних і організаційних засад функціонування цієї системи. Реалізація зазначених підходів сприятиме відновленню родючості ґрунтів, підвищенню ефективності аграрного виробництва та зміцненню продовольчої безпеки України.

Ключові слова: агрохімічний сервіс, аграрне виробництво, ринок агрохімічних послуг, хімізація землеробства, родючість ґрунтів, продовольча безпека.

Hryhoriv Ya.Ya., Formation and Development of the Agrochemical Service System in Ukraine under the Conditions of Market Relations Transformation

The article examines the features of the formation, functioning, and development of the agrochemical service system in Ukraine within the context of a transforming economy. The relevance of the issue is justified by prolonged crisis phenomena in the national economy, which negatively affected the financial and economic condition of agricultural producers, the volume of agricultural chemical use, and soil fertility levels. It is shown that the reduction in the application of agrochemical inputs and the contraction of the agrochemical services market have led to a decline in the quality of agricultural products and weakened the country's food security.

© Григорів Я.Я., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The study highlights the role of agrochemical services as a key intermediary and integrative link between industrial production of agrochemicals and technical means and agricultural production itself. It demonstrates that the efficiency of the agricultural sector largely depends on the coherence of interactions among agrochemical resource producers, service structures, and agricultural enterprises. The necessity of applying systemic and synergetic approaches to analyze the agrochemical services market is emphasized, considering it as a complex multi-level system with a hierarchical structure and interrelated elements.

A retrospective analysis of the development of Ukraine's agrochemical service system is conducted, identifying its main stages—from the command-administrative management model to contemporary market-based organizational forms. Transformational changes in the structure of the agrochemical service are characterized, and the impact of socio-economic reforms on the volume and structure of agrochemical services is evaluated. The current regulatory and legal framework governing agrochemical service activities is analyzed, and its significance in ensuring scientifically grounded and environmentally safe use of agrochemical resources is substantiated.

The article concludes that the further development of the agrochemical service requires the implementation of economically balanced mechanisms for reconciling the interests of participants in the agricultural market, strengthening the role of the state in shaping effective agricultural and environmental policies, and improving the institutional and organizational foundations of the system. The application of these approaches will contribute to restoring soil fertility, enhancing agricultural production efficiency, and reinforcing Ukraine's food security.

Key words: *agrochemical service, agricultural production, agrochemical services market, agricultural chemical use, soil fertility, food security.*

Постановка проблеми. Кризові явища в економіці України – передусім цінові, кредитні, інвестиційні та податкові, що проявилися після проголошення незалежності, сформували несприятливі умови для діяльності сільськогосподарських підприємств і сервісних структур, зокрема у сфері агрохімічного обслуговування. За таких умов нестійкість господарювання, низька результативність аграрного виробництва та незадовільний фінансово-економічний стан товаровиробників, спричинений дефіцитом обігових коштів, обумовили вимушене обмеження використання засобів хімізації й проведення агрохімічних заходів. Це зумовило поступове скорочення ринку агрохімічних послуг, що негативно вплинуло на рівень родючості ґрунтів, якість і обсяги сільськогосподарської продукції та, відповідно, послабило продовольчу безпеку держави.

Агрохімічні формування виступають ключовою ланкою у взаємодії між виробниками агрохімічних ресурсів та сільськогосподарськими підприємствами, а рівень узгодженості їхньої діяльності визначає ефективність аграрного виробництва. Зважаючи на те, що ринок агрохімічних послуг має ознаки складної системи – наявність внутрішньої структури, ієрархічної організації, а також взаємозалежних і взаємовпливових елементів – його дослідження доцільно базувати на методології системного та синергетичного підходів. Сучасна вітчизняна система агрохімічного сервісу перебуває на етапі становлення, а темпи її розвитку визначатимуться як загальними трансформаціями економіки, узгодженістю дій державних інституцій та професійних структур, так і регіональними чинниками, зокрема механізмами взаємодії учасників агрохімічного сервісу на локальному рівні [1, с. 234; 2, с. 90–91].

В умовах сучасного господарювання, сформованих під впливом ринкових механізмів управління економікою, спостерігаються істотні трансформації у виробничо-господарських взаєминах між сільськогосподарськими товаровиробниками та системою агрохімічного сервісу. За таких обставин одним із пріоритетних завдань агропромислового комплексу є удосконалення та забезпечення результативної взаємодії зазначених суб'єктів аграрного ринку. Узгодженість технологічних процесів і стійкість зв'язків між учасниками ринку агрохімічних послуг є передумовами

підвищення ефективності функціонування аграрного сектору загалом. Практика країн із розвинутою ринковою економікою підтверджує, що за умов сформованого механізму дії ринкових інструментів агрохімічний сервіс відіграє ключову роль у визначенні обсягів та структури сільськогосподарського виробництва, а також у забезпеченні результативного розвитку як власне агрохімічної служби, так і сільського господарства як важливих складових агробізнесу.

Розвиток сільськогосподарського виробництва значною мірою визначає особливості функціонування системи агрохімічного сервісу, оскільки виробнича діяльність основних споживачів цих послуг – аграрних підприємств та їх фінансові можливості і здатність виконувати якісні й економічно обґрунтовані агрохімічні роботи власними ресурсами формують попит, обсяги та структуру агрохімічних послуг. Відтак саме ці чинники визначають виробничий і господарський потенціал підприємств агрохімічного обслуговування.

Крім того, агрохімічний сервіс тісно пов'язаний із промисловим сектором, насамперед із виробництвом агрохімікатів та спеціалізованої техніки для їх застосування. Це зумовлено тим, що реалізація агрохімічних засобів формує потребу в послугах із їхнього правильного використання, тоді як надання таких послуг, у свою чергу, стимулює попит на агрохімікати й технічні засоби їх внесення. Технологічні особливості виробництва сільськогосподарської продукції визначають ключову роль агрохімічного сервісу як посередницької ланки між промисловим виробництвом, передусім засобів хімізації та техніки, і власне аграрним виробництвом.

Представлений аналіз свідчить, що питання розвитку агрохімічного сервісу є надзвичайно актуальним для сучасного агропромислового комплексу України. Тривалі кризові явища в економіці, нестача фінансових ресурсів та скорочення обсягів хімізації призвели до зниження родючості ґрунтів, погіршення якості продукції та загрози продовольчій безпеці держави. У цих умовах саме агрохімічні формування виконують ключову роль у забезпеченні раціонального використання агрохімічних ресурсів, підвищенні ефективності виробництва та підтриманні сталого функціонування аграрного сектору.

Складність та системний характер ринку агрохімічних послуг вимагають ґрунтовного наукового дослідження його структури, взаємодії суб'єктів і чинників, що впливають на його розвиток. Додаткової актуальності проблемі надає взаємозалежність агрохімічного сервісу з промисловим виробництвом агрохімікатів і техніки, а також із фінансовою спроможністю сільськогосподарських підприємств, що формують попит на ці послуги.

Отже, поглиблене вивчення функціонування і розвитку системи агрохімічного сервісу є необхідною умовою для забезпечення сталого виробництва, відновлення родючості ґрунтів та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора України в умовах ринкової економіки.

Постановка завдання. У контексті затяжних кризових процесів в економіці України, що зумовили погіршення фінансового стану аграрних підприємств, скорочення обсягів хімізації та звуження ринку агрохімічних послуг, постає необхідність комплексного дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку системи агрохімічного сервісу. З огляду на системний та взаємозалежний характер ринку агрохімічних послуг, його участь у забезпеченні родючості ґрунтів, якості продукції та продовольчої безпеки держави, ключовим завданням є виявлення чинників, що визначають ефективність функціонування агрохімічних формувань, а також механізмів взаємодії між виробниками агрохімічних ресурсів, сервісними структурами та сільськогосподарськими товаровиробниками.

Завданням дослідження є:

- проаналізувати вплив кризових економічних явищ на формування попиту, структуру та обсяги агрохімічних послуг;
- оцінити роль агрохімічних формувань як посередницької та інтегруючої ланки між промисловим виробництвом агрохімікатів та аграрними підприємствами;
- визначити чинники та умови, що забезпечують ефективність взаємодії суб'єктів ринку агрохімічного сервісу на національному та регіональному рівнях;
- обґрунтувати необхідність застосування системного та синергетичного підходів до аналізу структури та функціонування агрохімічного сервісу;
- установити напрями вдосконалення механізмів розвитку агрохімічного обслуговування, спрямовані на підвищення ефективності аграрного виробництва, відновлення родючості ґрунтів і зміцнення продовольчої безпеки держави.

Таким чином, метою завдання є комплексне вивчення особливостей функціонування та розвитку агрохімічного сервісу в Україні з урахуванням сучасних економічних умов, що забезпечить наукове підґрунтя для формування ефективних управлінських рішень у сфері агрохімічного обслуговування.

Матеріали та методи досліджень. У процесі аналізу й узагальнення отриманих результатів було залучено матеріали власних досліджень, статистичні дані державних органів та довідкові відомості, опубліковані у науковій літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи, що ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств і зміцнення їх конкурентних позицій значною мірою залежать від належної організації агрохімічного сервісу, актуальним є всебічне дослідження етапів формування цієї системи. Аналіз історичних передумов розвитку агрохімічного сервісу дає можливість визначити його сильні та слабкі сторони з позицій сучасних вимог. Формування системи агрохімічного обслуговування в Україні відбувалося в умовах переходу від командно-адміністративної моделі управління до ринкової економіки, що супроводжувалося глибокими структурними трансформаціями. Початок розвитку агрохімії на українських землях належить до 1917 року [3, с. 150; 4, с. 12; 5, с. 14]. Водночас економічні труднощі того періоду обмежували масштаби застосування хімічних засобів у сільському господарстві, що зумовлювало низьку результативність їх використання.

Зазначимо, що агрохімічний сервіс пройшов тривалий історичний етап встановлення та реформування. Структуру агрохімічної служби до проведення реформ наведено на рис. 1.

Період реформування соціально-економічних відносин, що розпочався в Україні у 1991 р., супроводжувався економічною кризою, яка найбільше вдарила по аграрній галузі. Сільгоспвиробники не мали коштів для оплати агрохімічних послуг і закупівлі добрив, а ціни на хімічну продукцію стрімко зростали через скорочення її виробництва. Основним чинником цього було порушення зв'язків між виробниками мінеральних добрив і постачальниками необхідних ресурсів.

3 травня 1999 р. НА «Укрсільгоспхімія» функціонує як недержавна організація, основними завданнями якої є, по-перше, координація діяльності регіональних агрохімічних формувань з урахуванням особливостей їх виробничої спеціалізації, зокрема у сфері агрохімічного забезпечення сільськогосподарського виробництва, та, по-друге, представництво й захист інтересів засновників у органах державної влади [3, с. 155].

На сучасному етапі агрохімічний сервіс в Україні здійснюється суб'єктами різних форм власності: державної – Державним технологічним центром охорони

родючості ґрунтів і якості продукції, Головною державною інспекцією захисту рослин, науково-дослідними та освітніми установами; корпоративної – НА «Укр-сільгоспхімія», ВАТ «Агрохімцентр», обласними й районними формуваннями «Сільгоспхімія»; приватної – комерційними сервісними структурами.

Ретроспективне дослідження дало змогу окреслити три ключові етапи становлення національної системи агрохімічного сервісу (Табл. 1.).

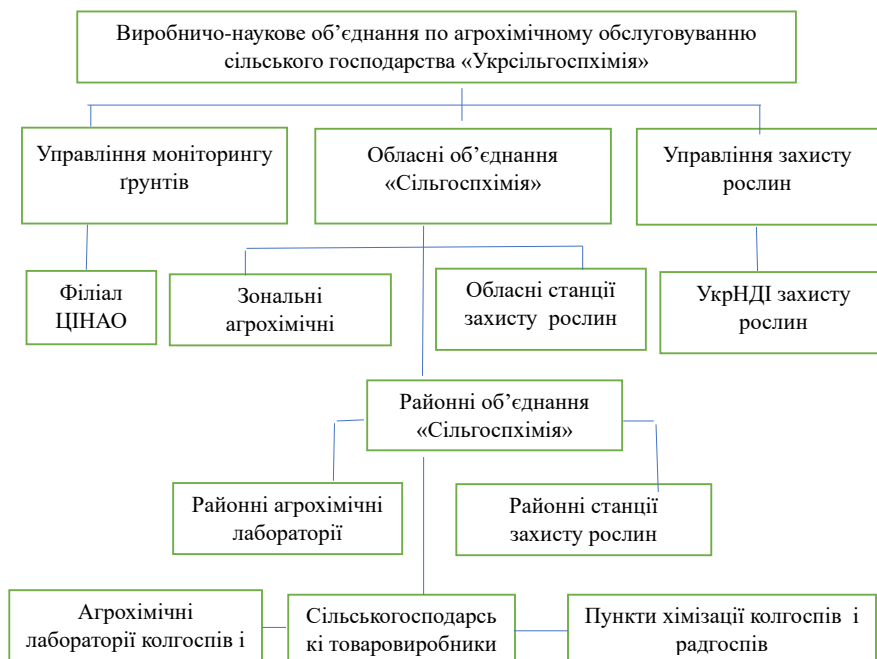

Рис. 1. Структура агрохімічної служби в дореформенний період [6, с. 6]

Таблиця 1

Еволюція формування системи агрохімічного сервісу в Україні

Етапи	Характеристика
1 етап (до 1991 р.)	Централізована планово-розподільча модель управління процесом забезпечення аграрних товаровиробників засобами хімізації та встановлення фіксованих тарифів на послуги агрохімічного обслуговування.
2 етап (90-ті рр. – поч. 2000 р.)	Розглядається як перехідний етап, на якому недосконалість механізмів управління агрохімічним обслуговуванням у період трансформаційних змін призвела до істотного скорочення обсягів використання засобів хімізації, зниження виробничого потенціалу аграрного сектору, погіршення показників родючості ґрунтів і послаблення рівня продовольчої безпеки держави.
3 етап (поч. 2000 р. – до сьогодні)	Усунення держави від безпосередньої участі в агрохімічному забезпеченні сільськогосподарського виробництва та впровадження ринкових засад функціонування системи агрохімічного сервісу.

Сьогодні чинна нормативно-правова база України формує розвинену систему правового регулювання функціонування агрохімічного сервісу. Вона охоплює норми, закріплені в законах України «Про пестициди і агрохімікати», «Про захист

рослин», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про меліорацію земель», «Про відходи», «Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами», «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України», «Про державну підтримку розвитку виробництва і споживання хімічних добрив в Україні у зв'язку із світовою фінансовою та економічною кризою», а також положення Земельного кодексу України, Указу Президента України «Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення», урядових програм з інтенсифікації землеробства та низки підзаконних нормативних актів, спрямованих на реалізацію зазначених законодавчих положень [7–21].

Сукупність цих документів визначає вимоги до науково обґрунтованого й екологічно безпечного агрохімічного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників та створює правові передумови для сталого розвитку системи агрохімічного сервісу. Таким чином, у процесі трансформації вітчизняної системи агрохімічного обслуговування відбулися суттєві організаційні зміни. Водночас становлення ринкових механізмів зумовило ускладнення взаємодії між суб'єктами ринку агрохімічного сервісу, що істотно вплинуло на обсяги й структуру агрохімічних послуг, які надаються сільськогосподарським товаровиробникам.

Формування ринкових засад господарювання активізувало конкурентні процеси на ринку агрохімічних послуг, водночас істотно трансформували характер взаємодії між його учасниками. У зв'язку з цим у сучасних умовах особливої актуальності набуває впровадження економічно обґрунтованих механізмів узгодження інтересів суб'єктів агробізнесу, що забезпечуватимуть їх ефективну адаптацію до динамічних змін ринкового середовища. Важливу роль у цьому процесі відіграє держава, яка виступає ключовим індикатором результативності реалізації аграрної та екологічної політики у сфері агрохімічного сервісу.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що система агрохімічного сервісу в Україні сформувалася та розвивається в умовах тривалих економічних трансформацій, що супроводжувалися кризовими явищами у фінансово-кредитній, інвестиційній та цінній сферах. Ці процеси істотно обмежили можливості сільськогосподарських товаровиробників щодо використання засобів хімізації, що негативно позначилося на рівні родючості ґрунтів, якості продукції та продовольчій безпеці держави.

Встановлено, що агрохімічний сервіс відіграє ключову роль у забезпеченні ефективної взаємодії між виробниками агрохімічних ресурсів, сервісними структурами та аграрними підприємствами, виступаючи інтегруючою ланкою між промисловим і сільськогосподарським виробництвом. Його функціонування має системний характер і визначається сукупністю економічних, організаційних, технологічних та інституційних чинників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу: підручник. Київ: КПЕУ, 2001. 382 с.
2. Чайка В. Д. Розвиток сфери матеріально-технічного і сервісного обслуговування сільського господарства України. *Економіка АПК*. 1998. № 8. С. 89–92.
3. Агрохімія: підручник / М. М. Городній та ін.; за ред. М. М. Городнього. Київ: Алефа, 2003. 778 с.
4. Агрохімія: підручник / І. М. Карасюк та ін.; за ред. І. М. Карасюка. Київ: Вища школа, 1995. 471 с.
5. Аграрний сектор України на шляху до Євроінтеграції: монографія / М. Бетлій та ін.; за ред. О. М. Бородіної. Ужгород: ІВА, 2006. 496 с.

6. Лісовой Н. В. Удосконалення агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів. Київ: Урожай, 1988. 141 с.
7. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 02 берез. 1995 р. № 86/95. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 14. Ст. 91.
8. Про відходи: Закон України від 05 берез. 1998 р. № 187/98. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 36–37. Ст. 242.
9. Про захист рослин: Закон України від 14 жовт. 1998 р. № 180-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 50-51. С. 310.
10. Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами: Закон України від 14 верес. 2000 р. № 1947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 44. Ст. 272.
11. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2010 року: Закон України від 22 лют. 2006 р. № 3458-IV. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T063458.html (дата звернення: 19.01.2026).
12. Про державну підтримку розвитку виробництва та споживання хімічних добрив в Україні в зв'язку з світовою фінансовою та економічною кризою: Закон України від 10 черв. 2009 р. № 4632. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF3KO00A.html (дата звернення: 19.01.2026).
13. Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення: Указ Президента України від 02 груд. 1995 р. № 1118/95. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1118%2F95> (дата звернення: 19.01.2026).
14. Про порядок поставки товаровиробникам бензину, сільськогосподарським дизельного палива, мінеральних добрив та засобів захисту рослин: постанова Кабінету Міністрів України від 09 лют. 1994 р. № 86. Урядовий кур'єр. 1994. 17 лют.
15. Про забезпечення сільського господарства хімічними засобами захисту рослин у 1995 році: постанова Кабінету Міністрів України від 22 берез. 1995 р. № 204. *Урядовий кур'єр*. 1995. 18 квіт.
16. Про забезпечення сільськогосподарських товаровиробників мінеральними добривами та засобами захисту рослин у 1996 році: постанова Кабінету Міністрів України від 25 трав. 1996 р. № 562. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.01.2026).
17. Про порядок забезпечення сільськогосподарських товаровиробників мінеральними добривами і засобами захисту рослин під урожай 1997 року: постанова Кабінету Міністрів України від 06 січ. 1997 р. № 3. *Агрокомпас*. 1997. № 2. С. 6.
18. Про умови забезпечення мінеральними добривами потреб сільського господарства під урожай 1998 року: постанова Кабінету Міністрів України від 03 верес. 1997 р. № 977. *Агрокомпас*. 1997. № 10. С. 18–19.
19. Про забезпечення сільського господарства хімічними засобами захисту рослин у 1998-1999 роках: постанова Кабінету Міністрів України від 25 серп. 1998 р. № 1338. *Урядовий кур'єр*. 1998. 17 груд.
20. Про забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними та фінансовими ресурсами в 1999 р.: постанова Кабінету Міністрів України від 10 груд. 1998 р. № 1953. *Агрокомпас*. 1999. № 2. С. 4–9.
21. Про нові підходи до забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами: постанова Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2000 р. № 50. *Агрокомпас*. 2000. № 3. С. 10–11.

Дата першого надходження статті до видання: 06.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.05.2026